

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ В АСПЕКТІ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Сучасне суспільство наблизилося до важливого етапу, коли необхідний перехід від епохи доекологічної до епохи екологічної. Існування нашої цивілізації, її подальша доля цілковито залежать від того, наскільки й як скоро стануть «екологічними» наші свідомість, поведінка, культура. Саме екологічне виховання робить можливим шлях до динамічної рівноваги людини й природи у зміні людських якостей, на який вказував відомий вчений, засновник Римського клубу А.Печчеї. Все це визначає актуальність проблеми збереження виду людини розумної та її «дому» – біосфери шляхом розвитку культури й етики, підвищення духовності й моралі, що може бути досягнуто лише за умов впровадження відповідних підходів та принципів екологічного виховання, в результаті чого в кожній особистості повинно сформуватися почуття високої відповідальності перед живим світом сьогодення й майбутнього.

Екологічне виховання забезпечує стабільний розвиток країни, тому, в першу чергу, воно має стосуватися школярів, тієї частини населення країни, від якої в майбутньому буде залежати прийняття рішень і конкретні дії, що впливатимуть на природні процеси.

Це підкреслюється і регламентується рядом нормативних документів: Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», концепції екологічної освіти України, національного виховання тощо.

Мета екологічного виховання – формування в особистості екологічної свідомості і мислення, може бути досягнута в результаті нагромадження, систематизації, використанні екологічних знань, вихованні любові до природи, бажання берегти і примножувати її, у формуванні вмінь і навичок діяльності в природі. Відповідно зміст його повинен полягати в усвідомленні того, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона повинна бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти, гармонії [1, с. 113].

Результатом екологічного виховання в загальноосвітній школі є екологічна вихованість, яку І.Д.Зверєв визначає як «формування системи наукових знань, поглядів і переконань, що забезпечують відповідальне ставлення учнів до навколишнього середовища у всіх видах їх діяльності». [6,с.19]. Екологічну вихованість Г.С.Тарасенко тлумачить як «усвідомлення себе частиною природної цілісності і вироблення внутрішньої екологічної міри діяльності по перетворенню навколишнього середовища» [3, с.152]. На нашу думку, найбільш повно це поняття розкриває С.В.Совгіра, яка під екологічною вихованістю пропонує розуміти такий розвиток волі, почуттів і рис характеру, які б проявлялись в етичній поведінці стосовно

навколишнього середовища за умови поєднання раціональних знань природних закономірностей з емоційним сприйняттям екологічних ситуацій та вольовими зусиллями, спрямованими на творчий пошук у розв'язанні конкретних екологічних проблем [2, с. 45].

Показниками екологічної вихованості учня як соціально необхідної моральної якості особистості можуть бути [2, с. 47]:

- знання про природу, взаємозв'язки у природі, взаємозв'язки суспільства і природи, способи збереження і надання допомоги природному середовищу на краєзнавчому рівні;
- інтерес до природи, до живих і неживих компонентів, до проблеми її охорони;
- моральні установки (любов, жалість, співпереживання, сором тощо) і естетичні (захоплення, здивування, милування);
- готовність до практичної діяльності узгоджена з вимогами бережливого ставлення до природи;
- мотиви, які визначають вчинки дітей у природі (пізнавальні або природничо-наукові, господарсько-економічні, оздоровчо-рекреаційні, історико-патріотичні, релігійні, етичні, естетичні).

Проблема актуальності виховання екологічно свідомого громадянина внаслідок загострення взаємодії суспільства і природи займає важливе місце в усіх навчальних предметах української школи. Проте чи не найбільшим потенціалом в цьому процесі володіє шкільна географія, яка відрізняється від інших навчальних дисциплін комплексним підходом до вивчення природи, суспільства та їх взаємодії.

В умовах розширення і поглиблення сучасного техногенного впливу на нашу планету саме географія дає можливість формування у школярів уявлень про людину, її місце й роль у біосфері, у природі. Людина, як будь-який живий організм нерозривно пов'язана з біосферою. Її вплив на біосферу істотно відрізняється від впливу на неї біологічних організмів, оскільки відбувається в результаті, перш за все, виробничої діяльності, що не є складовою біологічного світу.

Людство, перебуваючи в природі, порушує й руйнує через виробничу й військову діяльність середовище свого існування і біологічних організмів. Парадокс сучасної цивілізації полягає в тому, що, усвідомлюючи важливість природних екосистем у життєзабезпеченні людини, техногенний вплив на біосферу дедалі зростає, відчужуючи людину від природи. Оцінка людини як цілісної біосоціальної істоти світоглядно принципова для пізнання географічних аспектів динамічної взаємодії природи і суспільства [8].

Цілями екологічного виховання в шкільній географічній освіті за С.В.Васільєвим [5, с. 23] є:

- – формування глобально орієнтованого наукового світогляду на основі розуміння цілісної картини світу;
- засвоєння учнями екологічних цінностей, що відбивають об'єктивну

- цілісність і цінність природи;
- емоційне, естетичне, пізнавальне сприйняття природи;
- формування відповідальності за збереження природного середовища на Землі;
- розуміння необхідності побудови гармонійних взаємовідносин суспільства і природи на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях;
- засвоєння правил і норм поведінки в природі, у побуті, у повсякденній діяльності, які узгоджуються з екологічним імперативом.

Зміст екологічного виховання забезпечує насамперед здобуття учнями відповідних знань, які становлять підґрунтя вироблення ставлень практичних умінь і навичок поведінки і діяльності щодо довкілля, які дають змогу особистості вільно і творчо брати реальну участь у вирішенні екологічних проблем.

В змісті географії, єдиної з усіх шкільних дисциплін, представлені знання про всі компоненти географічної оболонки, всі види оточуючого середовища: природного, антропогенного, соціального. Інакше кажучи, зміст шкільної географії охоплює весь діапазон аспектів взаємодії суспільства і природи. С.В. Васільєв [5, с. 25] вважає, що однією з основних ідей змісту екологічної складової шкільної географії є ідея унікальності Землі як єдиної відомої планети Сонячної системи, на якій існує життя.

Чинником формування екологічних знань учнів під час вивчення географії виступає екологізованість предмету. З цією метою А.Н. Захлебний [7, с. 66] пропонує в основу навчального змісту покласти наступні положення:

- природне середовище є еволюційно збалансованим утворенням;
- використання природи – природна основа життя суспільства;
- індивідуальне і суспільне відношення до природного середовища має соціально-історичну обумовленість;
- діяльність людини стала новим середовищем (антропогенний фактор);
- оптимізація взаємодії людини і суспільства з природою стає генеральною стратегією збереження життя в біосфері.

Аналіз навчальних програм показав, що серед природничих дисциплін географія має один з найкращих станів висвітлення екологічних проблем [4, с. 30].

Таблиця 1

Екологізованість шкільних предметів

Навчальний предмет	Загал ьна к- ть годин	Загальна к-ть тем (питань), що	Наявність екологічної проблематики в навчальному предметі	
			Екологічні теми (питання)	Навчальний час на вивчення

	на його вивче ння	розглядаю ться	<i>К-ть екологіч них питань</i>	%	<i>К-ть навч. годин</i>	%
Географія	340	960	115	12	36,5	10,7
Біологія	357	412	61	14,8	36	10
Хімія	271	373	11	3	7	2,5
Фізика	357	412	10	2,4	6	1,7
Основи економіки	35	200	5	2,5	1	3
ОБЖД	187	648	36	5,5	9	5
Всього	1548	3005	238	8	95,5	6

Так, серед усієї кількості питань екологічного характеру представлених в предметах природничого циклу майже половина належить географії. Частка екологічних тем по відношенню до загальної кількості тем, що заплановано в шкільному курсі географії теж є відносно високою і становить вище середнього показника по всіх дисциплінах природничого циклу. Навчальний час на вивчення екологічної проблематики становить 10,7 % від усього часу відведеного на вивчення географії в школі. Цей показник є найвищим серед природничих навчальних дисциплін.

Ми погоджуємося з висновками Пруцакової О.Л. і Пустовіт Н.А. [4, с. 31] про переважно загальнонауковий характер екологічних знань представлених в шкільній географії. Вони стосуються глобальних і регіональних екологічних проблем і зв'язків. Водночас спостерігається нестача матеріалу, присвяченого екологічним проблемам найближчого до школярів природно-техногенного оточення, яка є визначальною у формуванні екологічної поведінки. Тобто справедливо вважається, що найближче довкілля учень має знати краще, ніж іншу екологічну проблематику. Однак, згідно з навчальними Програмами, географія у 5-11 класах містить 53 екологічних питання глобального характеру, 44 таких, що стосуються екологічних проблем нашої країни (завдяки курсу «Географія України»)

і лише 8 питань, що торкаються краєзнавчих екологічних проблем. Адже «... особистість має навчитись приймати рішення, урахувавши наслідки власної діяльності в довкіллі і діяти так, щоб завдавати природі якнайменшої шкоди».

В результаті аналізу навчальних програм нами також було встановлено, що екологізованість шкільної географії виявилась у посиленому впровадженні у зміст дисципліни фактів негативного впливу людини на довкілля. Це призводить до того, що замість позитивної мотивації захисту середовища в учнів формується переконання про беспорядність ситуації, а в результаті – в пагубному впливі будь-якої діяльності людини на природу.

Н.А. Риков стверджував, що дуже важливо не тільки залякувати дітей труднощами, але і сповнювати їх оптимізмом і впевненістю в тому, що людство все подолає [9, с. 37].

Однобічне висвітлення проблем взаємодії людини і природи призводить до неправильного розуміння учнями цих процесів. Тому важливо подолати незбалансовану подачу позитивних і негативних прикладів взаємодії природи і суспільства.

Таким чином, можна зробити висновки, що шкільна географія посідає одне з провідних місць серед навчальних предметів за еколого-виховним потенціалом. Проте зміст дисципліни, який характеризується деякою незбалансованістю висвітлення екологічних питань породжує в учнів протиріччя між здобутими знаннями про довкілля і усвідомленням необхідності діяти в навколишньому середовищі задля його збереження, що є основою екологічної вихованості.

Література:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 576 с.– С. 113.

2. Совгіра С.В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників (на краєзнавчому матеріалі): Дис. канд. пед наук. – Умань, 1999. – 229 с.

3. Тарасенко Г.С. Формування естетико-екологічної культури вчителя: Дис. ... докт.пед.наук. – К., 1996. – 519с.

4. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посіб. / Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонкова. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 64 с. – С. 31.

5. Васильев С.В. Экологическое обучение и воспитание в системе школьного географического образования: Автореф. дис. доктора пед. наук. – С-П., 2006. – 46 с.

6. Зверев И.Д. Экология в школьном обучении. Новый аспект образования. – М.: Знание, 1980. – 96с.

7. Проблемы образования в области окружающей среды : материалы Межправительственной конференции по образованию в области окружающей среды, 14–26 сентября 1977 г., Тбилиси. – М., 1979. – 279 с.

8. Розанов Л. Життєпридатність – змістова основа шкільної географії // Краєзнавство. Географія. Туризм. – № 5. – 2007. – С. 3–5, 24.

9. Рыков Н.А. О природоохранительном воспитании школьников на положительных примерах // Проблемы экологического образования и воспитания в средней школе. Часть I. Тезисы докл. Всесоюзной конференции. – Таллин, 1980. – С. 37–38.